

3. Языковая номинация П [Электронный ресурс] // Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/sredstva-i-sposoby-nominatsii-v-sovremennom-russkom-yazyke-na-materiale-naime-novanii-odezhdy#ixzz4DKx5kdFw>. – Дата доступа: 07.09.2016.

4. Грамматика русского языка : в 2 т. – М., 1954. – Т. I. – С. 10–41.

5. Глухова, О. В. Ономастические и лингвокультурологические характеристики словесных товарных знаков (на материале русского и английского языков) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / О. В. Глухова. – Нальчик, 2010. – 20 с.

Ю.В. Поздрань (Україна, г. Вінниця)

ФРАЗЕОЛОГІЧНЕ БАГАТСТВО УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В «РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОМУ СЛОВНИКУ» ЗА РЕДАКЦІЄЮ А.Ю. КРИМСЬКОГО ТА С.О. ЄФРЕМОВА

Період 20-х – початку 30-х рр. ХХ ст. є особливо важливим для розвитку української літературної мови, оскільки це час усталення основних літературних норм, розширення суспільних функції мови, збагачення її словникового складу. Усі ці процеси засвідчені словниками того часу, серед яких велично постає «Російсько-український словник» за редакцією А.Ю. Кримського та С.О. Єфремова 1924–1933 рр. (далі – РУС). За повнотою опису лексичного й фразеологічного матеріалу цей словник не мав собі рівних. Його статті побудовані таким чином, що можна простежити цілі синонімічні лексичні й фразеологічні ряди, надто коли наведено численні ілюстрації з художньої та спеціальної літератури.

Значну увагу укладачів РУСа до фразеологічного багатства мови можна пояснити тим, що фразеологізм як мовна одиниця вищої організації здатний повніше передати те чи інше поняття, ніж слово. Означаючи предмет або особу, ознаку, дію, спосіб дії тощо, фразеологізм здебільшого дає ще додаткову інформацію про них. Окрім того, фразеологічне вираження набагато експресивніше від лексичного, оскільки має образний або порівняльний характер.

Щодо представлення фразеологічного багатства української мови у РУСі укладачі зазначають: «фразеології українській в зіставленні з російською віддавано особливо багато уваги, і використана вона в Словникові в тій повній мірі, на яку тільки давали спромуго картковий матеріал Комісії та попередні словники» (РУС, т. 1, с. 9). Дослідники РУСа це підтверджують, відзначаючи, що словник є своєрідною збіркою «лексичного і фразеологічного матеріалу української мови» [1, с. 177]. Однак ґрунтовного порівняльного дослідження фразеологічних відповідників, зафіксованих у РУСі та інших попередніх та подальших

перекладних словниках, не було здійснено. Актуальність нашого дослідження зумовлена тим, що такий порівняльний аналіз уможливить простеження тенденцій функціонування фразеологізмів у російсько-українських словниках протягом кінця ХІХ – початку ХХІ ст., засвідчить зміну їх кількісного та якісного складу. Для прикладу розглянемо, які фразеологізми наводять укладачі попередніх і подальших перекладних словників у словниковій статті *Карман*:

Таблиця

Словник	<i>Карман</i>
СлУм-1898	У него кармань жидокь, пусть, тонокь = у його в кишєні пусто, вітер гудє. У него тугь кармань = у його міцна кишєня (багатий та скупий). Держи кармань! = наставляй кишєню! овва!, не дїждєш! чорта з два! У него толсть, густь кармань = у його повна кишєня. Набить кармань = напхати кишєню, забагатіти. Не по карману = не по грошах, не вистачає грошей. Это вскочить вь кармань = се влізе в копїйку (дорого обїдеться).
СлГр-1909	Спасибі в кишєню не ховають; в кишєні гудє.
РУС	<i>Бить по -ману</i> – бити по гаманцю. <i>Бить по -манам кого</i> – кешєні трусити кому. <i>Держи -ман ширє!</i> – підставляй поли! наставляй кешєню! <i>взавтра, з мішком!</i> дам, дам – коли б лиш здоров зносив! <i>дїдька лисого!</i> <i>-ман дыряв</i> – кешєня гроші сіє. <i>Дружба дружбой, а в -ман не лєзь</i> – дружок, дружок, та не твій пиріжок (Херсонщ.). <i>-ман жидок (тонок, пуст)</i> – в кешєні гудє, в кешєні вітер гудє (свище). <i>Иметь кого в -манє</i> – мати (тримати) кого в жмені. <i>За словом в -ман не лєзєт</i> – за словом до батька не бігає; по слово до кешєні не ходить. <i>Набить -ман (на чєм)</i> – напхати кешєню, нагрїти руки (коло чоґо, на чоґу). <i>Не по -ману нам</i> – не з нашою кешєнею; не з нашими грошиками (достатками); не по наших грошах; купило притупило (Лохв. п.). <i>Невзначай рука в чужой -ман попала</i> – до своєї торби ліз, а з дядькової витяг; гуманський дурєнь з чужого воза брав, а на свій ховав (Приказки). <i>Обработал -маны публицє</i> – почистив добрим людям кешєні. <i>-ман трещит</i> – на гроші утратно, на кешєню важко. <i>Тугой, толстый -ман</i> – повна калитка. <i>Ударить по -ману</i> – витрусити кешєню. <i>По чужим -манам не щци</i> – людям у руки не заглядай. <i>Из чужого -мана платить легко</i> – за чужу калитку хап, а за свою лап. <i>Широкий -ман</i> – попівська кешєня.
РУС-1937	–
РУС-1948	набить ~н разг. набїти кишєню; держї ~н шїре разг. наставляй кишєню; не лєзь за слівом в ~н не лізти за слівом у кишєню.

Продовження таблиці

РУС-1969	не по ~ну кому купила немає (нема) в кого, не по кишені кому; толстый (тугой, полный) ~н перен. товста (повна) кишеня; тощий (пустой) ~н перен. порожня (бідна) кишеня; класть, положить [себе] в ~н класти, покласти [собі] в кишеню.
РУС-2003	бить по ~ну бити (ударяти) по кишені (гаманцеві), трусити (витрушувати) кишені; государственный к. державна кишеня; держи к. [шире] наставляй [ширше] кишеню; класть себе в к. класти собі в кишеню; не лезть за словом в к. не лізти за словом у кишеню; не по ~ну кому не для кишені чисі, не по зубах чийх, кусається що, [купив би, та] купило притупило; толстый (тугой, полный) к. перен. товста (повна) кишеня.
РУС-2014	бить по ~ну перен., разг. бити по кишені (гаманцеві); трусити (витрушувати) кишені кому; класть себе в к. также перен. класти собі в кишеню, (перен. – ещё) привласнювати, -юю, -юєш; не по ~ну кому перен., разг. купила немає (нема) в кого, не по кишені чийй, не по зубах чийх, не з нашими грошиками (достатками), не з нашою кишенею, кусається що; по ~нам по кишенях; толстый (тугой, полный) к. перен., разг. товста (повна) кишеня (калитка); тонкий (пустой) к. перен., разг. порожня (бідна) кишеня; держи к. [шире] разг. наставляй [ширше] кишеню; уавтра з лишком; не дїждеш, чорта з два! дружба дружбой, а в к. не лезь посл. дружок, дружок, та не твій пиріжок; не лезть за словом в к. разг. не лізти за словом в кишеню.

З наведеної таблиці чітко видно, що у РУСі, порівняно з іншими словниками, міститься найбільша кількість фразеологізмів – 32. На другому місці перебуває найновіший РУС-2014 (22 фразеологізми), тоді як інші словники містять у реєстрі незначну кількість фразеологізмів (від 2 до 16), або взагалі їх не фіксують (РУС-1937). Принагідно простежуємо зміни не тільки в кількісному, а й у якісному складі українських фразеологічних відповідників до російських зі словом *карман*. Зокрема, виділяємо фразеологізми, які:

1) функціонують без змін протягом заналізованого періоду (наставляй кишеню, в кишені гуде, не по наших грошах та ін.);

2) зазнають змін після РУСа (напхати кишеню трансформують у набити кишеню);

3) після паузи у середині ХХ ст. повертаються до словників у тому ж оформленні, яке мали у РУСі (бити (ударити) по кишені);

4) з'являються у словниках ХХІ ст. на позначення нових реалій дійсності (державна кишеня).

Тому погоджуємося з Ю. В. Шевельовим, який наголошував, що укладачі РУСа «не тільки впровадили багатющий фразеологічний матеріал і ілюстрації з українських текстів – в обсягу, не знаному перед тим ні після того в українському словництві, вони надали словникові також характеру синонімічного словника», «фактично вони дали, особливо в другому й третьому томі, український синонімічно-фразеологічний словник, тільки що впровідне слово було російське» [2, с. 33–34].

Отже, РУС, порівняно з попередніми перекладними словниками містить найбільшу кількість фразеологізмів. Однак після РУСа укладачі перекладних словників під зовнішнім ідеологічним тиском скорочують їх, або взагалі уникають. Тобто змінюється початкова настанова на об'єктивне відображення рівня розвитку української літературної мови. Фразеологічні засоби, зафіксовані у РУСі максимально відродилися, за нашими спостереженнями, лише у найновішому РУСі-2014, що переконливо, на нашу думку, засвідчує їх нормативний характер та відповідність духові української мови.

Список скорочень

РУС – Російсько-український словник / за ред. А. Ю. Кримського та С. О. Єфремова. – Т. 1–3. – Київ, 1924–1933.

РУС–1937 – Російсько-український словник / за ред. С. І. Василевського та П. С. Мустяци. – Київ : Вид-во Акад. наук УРСР, 1937. – 890 с.

РУС–1948 – Російсько-український словник / за ред. М. Я. Калиновича. – М. : Держ. вид-во іншомов. і нац. словн., 1948. – 803 с.

РУС–1969 – Російсько-український словник / за ред. С. І. Головащука. – Т. 1–3. – Київ : Наук. думка, 1969.

РУС–2003 – Російсько-український словник / за ред. В. В. Жайворонка. – Київ : Абрис, 2003. – 1424 с.

РУС–2014 – Російсько-український словник : у 4 т. / укл. І. С. Гнатюк [та ін.]. – Київ : Знання, 2011–2014.

СлГр–1909 – Словарь української мови : у 4 т. / збір. ред. журн. «Кіев. старина» : упорядкував з додат. влас. матеріялу Борис Грінченко. – Київ, 1907–1909.

СлУМ–1898 – Словарь російсько-український : у 4 т. / збір. і впорядкували М. Уманець і А. Спілка. – Львів, 1893–1898.

Список використаної літератури

1. Горещкий, П. Й. Історія української лексикографії / П. Й. Горещкий. – Київ : Вид-во Акад. наук Укр. РСР, 1963. – 243 с.

2. Шевельов, Ю. В. Портрети українських мовознавців / Ю. В. Шевельов. – Київ : Академія, 2002. – 132 с.